
نقش همدلی و مواسات در سبک زندگی اسلامی

سمیه کریمی^۱

زهرا توکلی^۲ (نویسنده مسئول)

چکیده

همدلی و مواسات به معنای مشارکت و یاری عاطفی - اقتصادی در زندگی با دیگران، پیشینه‌ای به قدمت تاریخ آفرینش بشر دارد که به صورت یک ضرورت تکاملی در جامعه مطرح شده و باعث رشد و بالندگی جامعه می‌شود. تدبیر در قرآن و روایات اهل البیت علیهم‌السلام نشان می‌دهد که همدلی و مواسات با عناوینی همچون: زکات، احسان، عدل، صدقه، نیکوکاری و... تحت معنای همدلی و مواسات به عنوان یکی از اهداف تربیتی، سیاسی، اجتماعی و از ارزشمندترین دست‌آوردهای دین اسلام معرفی شده است. این دو مؤلفه به صورت بالقوه از دوران کودکی در انسان وجود دارد و تحت تربیت و پرورش والدین در خانواده بالفعل شده و در جامعه به صورت تعامل ارزش‌های ذاتی (مبانی عقل نظری) با خارجی (مبانی عقل عملی) نمود پیدا می‌کند. این نوشتار با استفاده از روش اسنادی و

۱. طلبه سطح ۳ مؤسسه آموزش عالی مجتهده امین و کارشناس ارشد دانشگاه اصفهان. @karimi.so.1387@gmail.com

۲. استادیار جامعه المصطفی العالمیه، نمایندگی اصفهان. Daneshgah56@gmail.com

تحلیل محتوا به تبیین مبانی همدلی و مساوات در آیات و روایات و به دنبال بررسی پیامدهای نهادینه‌سازی آن در جامعه از جمله رشد و پیشرفت در ساحت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است و به این نتیجه رهنمون است که چنگ زدن به ریسمان الهی و اصل برادری میان مسلمانان دو مبنای مهم ایجاد همدلی و مساوات در جامعه اسلامی بوده و توجه به این دو اصل می‌تواند باعث رشد و تعالی سطح همدلی و مواسات در جامعه شده و زمینه را برای رسیدن به حکومت آرمانی تحت لقای ولایت صاحب‌العصر و الزمان عَلَيْهِ السَّلَامُ و وَرَحْمَةُ الشَّرِيفِ نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی که مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم بر آن تأکید کرده را فراهم سازد.

کلیدواژه: همدلی، مواسات، خانواده، سبک زندگی، بیانیه گام دوم.

مقدمه

وجود انسان به گونه‌ای خلق شده که به صورت فطری متمایل به جمع‌گرایی و شرکت در اجتماع است؛ زیرا بدون رابطه با دیگران، قادر نیست نیاز مادی و عاطفی خود را برطرف سازد. خانواده اولین نهادی است که انسان نیازهای مادی و عاطفی خود را به صورت ابتدایی در آن می‌یابد؛ لذا شخص برای رفع آن‌ها در صدد ایجاد رابطه با اعضای خانواده خویش برمی‌آید. خانواده محوری‌ترین و مناسب‌ترین نهاد اجتماعی است که بستر را برای پرورش و بالندگی انسان‌ها و نهادینه کردن آموزه‌های اخلاق اسلامی و پرورش دادن فطریات بشر مهیا می‌کند. این نهاد تربیتی به مثابه آموزشگاهی برای حرکت و سوق دادن افراد به سمت فضایل است. الگوهای تربیتی در پرورش انسان کارآمد و ناکارآمد مؤثر است. نظر به این‌که فضایی چون همدلی و مواسات بر ساحت جامعه‌پذیری بنیاد می‌گردد. توجه به این بستر تربیتی می‌تواند زمینه‌ساز شکوفایی و رشد ارزشهای بیرونی (وابسته به عقل عملی) و ارزشهای درونی (وابسته به عقل نظری) در انسان شود و فرد و جامعه را به سعادت و کمال ابدی رهنمون سازد. تحقق مواسات و همدلی هم به مثابه نظام‌سازی و هم به مثابه امر اخلاقی، هویتی، ناظر به خانواده و اجتماع اسلامی، اوج و نهایی دارد که در دوره ظهور امام زمان علیه السلام محقق خواهد شد. در اثر تربیت آن حضرت آن‌چنان اصول عدالت اجتماعی رعایت می‌شود که در آمد سرانه بالا می‌رود و همه افراد اجتماع از مواهب اولیه زندگی برخوردار می‌شوند و مستمند و بیچاره‌ای یافت نمی‌شود که برای رفع نیاز او پولی خرج شود. همان‌گونه که رهبر انقلاب در این باره می‌فرماید، حکومت صاحب‌العصر و الزمان (ارواحنا فداه) حکومت عدالت و مواسات است:

«حکومت الهی حضرت بقیة الله (ارواحنا فداه) حکومتی است که در آن مقررات حاکم بر مردم، خواست آمریکا و دیگر قدرتهای زورگوی شرق و غرب نیست، بلکه حکومت عدالت، مواسات و مساوات و حکومت معنویت و فضیلت است.» () <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=17374>

همدلی و مواسات به انسان‌ها کمک می‌کند تا بتوانند محرومیت‌ها، مشکلات، کاستی‌ها و حوائج خود را تا حد ممکن برطرف کنند و در صورت عدم امکان، راحت‌تر با آن‌ها کنار بیایند و آن را بپذیرند. این امر به کاسته شدن آسیب‌های اجتماعی مانند طلاق، اعتیاد، دزدی، فحاشی و... کمک می‌کند. از منظر اسلام هرچه انسان از ایمان قوی‌تری برخوردار باشد در یاری رساندن به هم‌نوع خویش استوارتر و محکم‌تر عمل خواهد کرد. از این رو همدلی و مواسات با هم‌نوع در میان فضایل اخلاقی یکی از برجسته‌ترین فرصت‌های رشد انسان و از جمله اصول اخلاق اجتماعی است که دین اسلام به آن اهتمام ویژه دارد و معصومین علیهم‌السلام همواره مسلمانان را به آن توصیه می‌کردند.

ما معمولاً همدلی را به عنوان اتفاقی که در سطح روابط فردی اتفاق می‌افتد، تصور می‌کنیم. اما گاهی اوقات، همدلی می‌تواند به یک پدیده کلان تبدیل شود که تغییرات اجتماعی گسترده‌ای را ایجاد می‌کند. بسیاری از مهم‌ترین تغییرات در تاریخ، نتیجه قوانین یا سیستم‌های اقتصادی دولت‌ها و حکومت‌ها نیست، بلکه در اثر همدلی و مواسات اجتماعی به وقوع پیوسته‌اند. بنابراین با توجه به نقش مهم این دو مؤلفه ضروری است مبانی همدلی و مواسات در آیات و روایات و چگونگی نهادینه‌سازی آن در جامعه و پیامدهای آن در سبک زندگی اسلامی مورد بررسی قرار گرفته تا گامی مؤثر جهت زمینه‌سازی تمدن اسلامی که مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب (<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>) بدان اشاره کرده است فراهم شود و بستر مناسبی جهت حکومت مهدوی در سراسر جهان مهیا گردد.

۱. مفهوم‌شناسی همدلی و مواسات

معانی واژگان همدلی و مواسات از بدو ظهور اسلام در کتاب و سنت مسلمانان آمده است. آنچه که دانشمندان غربی قدمت آن را حدود ۱۰۰ سال دانسته‌اند^۱، در دین اسلام

۱. مفهوم واژه همدلی (empathy) بیش از یک قرن پیش توسط روان‌شناسان آلمانی اختراع شد. (Krznaric,)

قریب به ۱۴۰۰ سال پیشینه دارد. تأمل در آیات قرآن کریم و روایات ائمه علیهم السلام در تعریف همدلی و مواسات در توجه به مفهوم واژه مواسات است.

مواسات از ریشه «أَسَى» به معنای شریک ساختن، سهمیم کردن و همکاری نمودن به‌ویژه در رزق و امکانات زندگی است. (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۱۴ / ۳۵) مرد مال یا دارائی خود را با دیگران برابری دهد. (بستانی، ۱۳۷۵: ۷۷) مواسات در ریشه «أَسُو» به معنای درمان و تیمار و اصلاح کردن (همان همدلی و یاری کردن)، است. (مصطفوی، ۱۳۶۸: ۹۰/۱) در فرهنگ ابجدی مواسات یعنی تسلیت گفتن و نیکی کردن است. (بستانی، همان، ۷۷) و در تاج‌العروس به معنای مشارکت و یاری کردن دیگران در معاش و رزق است. (حسینی زبیدی، ۱۴۱۴: ۱۹ / ۱۵۷)

همدلی در اصطلاح به معنای مواسات است. استناد ما به این معنا نقل از فیض کاشانی در کتاب الحیات است: «مواسات در میان برادران، عبارت است از یاری کردن با جان و مال و جز اینها است. درباره هر چیزی که نیاز به یاری کردن داشته باشد؛ در عربی گفته می‌شود: «أَسَيْتَهُ بِمَالِي مَوْاسَاةً؛ او را در مال خود شریک برابر قرار دادم.» (حکیمی، محمدرضا و حکیمی، محمد و حکیمی، علی، ۱۳۸۰: ۵ / ۱۵۴) پس مواسات را هم می‌توان به معنای مطلق همدلی و یاری کردن و هم به معنای کمک مالی اقتصادی و شریک کردن دیگران در اموال خود دانست.

۲. مبانی همدلی و مواسات بر اساس آیات و روایات

ازآنجاکه همدلی و مواسات دو مؤلفه تأثیر گذار در شکل‌گیری سبک زندگی اسلامی هستند شناخت مبانی و چونگی نهاده‌ساز آن در جامعه اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

6: (2014)، اولین فردی که به صورت علمی واژه همدلی را بیان کرد؛ روان‌شناس ادوارد برادفورد تیچنر (Edward B. Titchener) در سال ۱۹۰۹ م بود. واژه empathy ترجمه کلمه آلمانی Einfühlung است.

۳.۱. ریسمان الهی

خداوند در قرآن مواسات و همدلی را یکی از مهم‌ترین اهداف تربیتی، سیاسی و اجتماعی و از ارزشمندترین دستاوردهای اسلام، در جامعه آشفته و پراکنده جاهلی صدر اسلام و عصر خاتم‌الانبیاء حضرت محمد ﷺ دانسته است؛ لذا خداوند به مسلمانان در آیه ۱۰۳ سوره آل عمران سفارش می‌کند که محور همدلی و مساوات چنگ زدن به ریسمان الهی است:

«و همگی به ریسمان خدا (قرآن و اهل‌البیت ﷺ) چنگ بزنید و پراکنده نشوید و گروه گروه نشوید. نعمت خدا را بر خود یاد کنید، آن‌گاه که با یکدیگر دشمن بودید، پس میان دل‌های شما الفت و پیوند قرار کرد. به لطف و رحمت خداوند برادر هم شدید و در کنار گودالی از آتش بودید پس شما را از آن نجات داد.»

خداوند به مسلمانان یادآوری می‌کند که شما قبل از اسلام با یکدیگر دشمن بودید و خداوند بود که میان دل‌های شما الفت برقرار کرد. حبل‌الله محوری است که خداوند میان خود و خلق خود قرار داده تا مومنان با تمسک به آن به سوی خدا بروند و از عنایات و فضل خداوند بلندمرتبه بهره برده و به کمال و سعادت ابدی برسند. اما این که حبل‌الله چه تعریف شده، که به عنوان محور همدلی میان مسلمانان قرار گرفته است؟ جواب این سؤال در حدیث ثقلین از پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است که فرمودند من دو چیز ارزشمند، کتاب خدا و اهل‌بیت را در میان شما می‌گذارم و بنا بر سخن خداوند اگر به آن‌ها چنگ بزنید هرگز گمراه نخواهید شد. پس بنا بر فضل خداوند دو مؤلفه همدلی و مواسات که خاستگاه و ریشه اتحاد و وحدت در جامعه است را می‌توان در (حبل‌الله) کتاب خدا و عترت اهل‌بیت ﷺ مجسم نمود.

اصول جامعه اسلامی، عقاید و احکام ما بر اساس این دو ثقل پایه‌گذاری شده‌اند. خانواده و اجتماع با تمسک به حبل‌الله می‌توانند به یک فهم، زبان و روش مشترک در زندگی دست یابند و با الفت میان دل‌ها و قلوب، خود را به همدیگر نزدیک گردانند. در تفسیر

حبل الله، امیرالمومنین علیه السلام در نهج البلاغه می فرماید:

«بر شما باد عمل کردن به قرآن، که ریسمان محکم الهی، و نور آشکار و درمانی سودمند است، که تشنگی را فرونشاند، نگهدارنده کسی است که به آن تمسک جوید و نجات دهنده آن کس است که به آن چنگ آویزد، کجی ندارد تا راست شود، و گرایش به باطل ندارد تا از آن باز گردانده شود و تکرار و شنیدن پیایی آیات، کهنه اش نمی سازد و گوش از شنیدن آن خسته نمی شود.» (شریف الرضی، ۱۳۷۹: خ ۱۵۹ / ۲۹۱)

دشمنی ها، کینه ها و درگیریهای اجتماعی، پدیده ای ناشی از درون انسانهایی است که مواهبشان عقب مانده و عقب رانده شده و رشد نیافته است. این گونه درگیری های درونی و نفسانی، به تدریج درون را تهی می کند و گودال عمیقی از جهنم می گردد که تکیه گاه ها، بناها و نهادهای انسانی و فطری را سست و بی پایه و مسیر حیات را متوقف می گرداند. به واسطه این دو مؤلفه و تمسک به حبل الله، افراد می توانند هرگونه تفرقه در اعتقاد، باور و گفتار را از میان بردارند و همدیگر را یاری، همراهی و درک نمایند.

۳.۲. اصل برادری

امام صادق علیه السلام می فرماید: «مسلمان، برادر مسلمان است: بر او ستم نمی کند. تنهایش نمی گذارد. به او خیانت نمی ورزد.» (کلینی، ۱۳۶۳: ۱ / ۲۰۱)؛ همان گونه که در آیه ۲۹ سوره فتح آمده است: «رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»، باید یار و غم خوار هم باشید، آنسان که انصار مدینه در عهد رسول خدا یار و غم خوار مهاجران بودند. «از خدا بپرهیزید و با هم برادر مهربان باشید. به خاطر خدا دوست بدارید. به هم برسید. مهربانی کنید. به دیدار هم بروید. مجتمع شوید و با مذاکره، مکتب یاد ما را زنده کنید.» (فتح: ۲۹)

تعالیم فوق به ما می گویند که مهربان بودن مسلمانان با هم در گرو اصل برادری است و این هنگامی تحقق می یابد که اصل همدلی و مواسات اقتصادی و معیشتی در میان آنان حکم فرما باشد، اصولاً به یکدیگر رسیدن و مبادله عاطفه کردن، چیزی است که بر اساس بخشش و انفاق پدید می آید و به گردش مال در میان عموم مردم منجر می شود، نه بر شالوده

تکاثر و فقر، که مردمان را به مشتی خوردگان و توده‌هایی خورده شده تقسیم کند. (حکیمی، محمدرضا و حکیمی، محمد و حکیمی، علی، ۱۳۸۰: ۵/۱۴۰)

تأکید بر معنای مواسات و همدلی و شمردن آن از نعمت‌های الهی خداوند در آیه ۱۰ سوره حجرات مشاهده می‌شود: «جزء این نیست که همه مومنان با هم برادرند، بنابراین میان برادرانتان صلح و آشتی برقرار کنید و از خدا پروا نمایید که مورد رحمت الهی قرار گیرید» تأکید بر اخوت میان مسلمانان بیان می‌کند که همدلی و مواسات برای مومنان پشتوانه معنوی و الهی است. پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید مسلمان بر برادر مسلمانش ۳۰ حق دارد که برائت ذمه از آن حاصل نمی‌کند مگر به ادای این حقوق یا عفو کردن برادر مسلمانش و آن‌ها چنین است:

«لغزشهای او را ببخشد، در ناراحتی‌ها نسبت به او مهربان باشد، اسرار او را پنهان دارد، اشتباهات او را جبران کند، عذر او را بپذیرد، در برابر بدگویان از او دفاع کند، همواره خیرخواه او باشد، دوستی او را پاسداری کند، پیمان او را رعایت کند، در حال مرض از او مراقبت کند، در حال مرگ به تشییع او حاضر شود، دعوت او را اجابت کند، هدیه او را بپذیرد، عطای او را جزا دهد، نعمت او را شکر گوید، در یاری او بکوشد، ناموس او را حفظ کند، حاجت او را برآورد، برای خواسته‌اش شفاعت کند، عطسه‌اش را تحیت گوید، گمشده‌اش را راهنمایی کند، سلامش را جواب دهد، گفته او را نیکو شمرد، انعام او را خوب قرار دهد، سوگندهایش را تصدیق کند، دوستش را دوست بدارد و با او دشمنی نکند، در یاری او بکوشد خواه ظالم باشد یا مظلوم، او را در برابر حوادث تنها نگذارد، آنچه را از نیکی‌ها برای خود دوست دارد برای او نیز دوست بدارد، و آنچه از بدی‌ها برای خود نمی‌خواهد برای او نخواهد.» (حر عاملی، ۱۴۰۹: ۱۲/۲۱۲)

پس یکی از حقوق مسلمانان بر یکدیگر مسئله یاری کردن، همراهی و اصلاح امور یکدیگر است که در سایه برداری مؤمنانه پدید می‌آید و این حاکی از برپائی دو مؤلفه همدلی و مواسات در میان مسلمانان است.

از امام صادق علیه السلام پرسیده شده است، کمترین حق مؤمن بر برادر مؤمن چیست؟ فرمود: «باید در چیزی که خود نیازمندتر به آن است، خود را بر برادر خویش ترجیح ندهد و با مواسات میان برادران خویش، به خداوند تقرب جوید و حرمت مؤمن، از کعبه بزرگتر است.» (فتال نیشابوری، ۱۳۶۶: ۶۱۴) همچنین در تفسیر آیه سوم سوره عصر فرمودند: «و عملوا الصالحات؛ و کارهای نیکو کردند»، : «بمؤاساة الأخوان؛ یعنی از راه مواسات با برادران». (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۷۲۳) ایشان شایستگی اعمال صالحین را در داشتن ویژگی مواسات و همدلی با برادران خود می‌داند.

سیره و روایت ائمه معصومین علیهم السلام گویای اهمیت همدلی و مواسات است. به نحوی که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «سرور اعمال، انصاف دادن مردم از خود و مواسات با برادر دینی و یاد خدای عز و جل در هر حال است.» (کلینی، همان، ۳ / ۲۱۵) و در حدیث دیگری بیان نمودند:

«مؤمن را بر مؤمن هفت حق و بهره است که از خدا بر او واجب گشته: تعظیم و بزرگداشت هنگام دیدن او، و دوست داشتن او در دل، و مواسات و برابری برای او در مال و دارائی خود، این که غیبت و سخن گفتن پشت سر او را حرام بداند، هنگام بیماری او را عیادت و دیدار نماید، جنازه او را تشییع کند، پس از مردن درباره او جز نیکی نگوید.» (علی ابن الحسین، ۱۳۷۶: ۱۶۱)

مسئله یاری کردن، همراهی و اصلاح امور یکدیگر و توصیه بر تقسیم اموال مسلمانان دارای تمکن مالی هستند به برادران خویش که در رتبه پایین‌تری نسبت به آن‌ها قرار دارند یکی از حقوق مسلمانان است که در سایه برداری مؤمنانه پدید می‌آید؛ به نحوی که پیامبر همدلی و مواسات را از ویژگی‌های مؤمن حقیقی می‌داند: «کسی که در مالش با فقیر مواسات کند و بمردم از خود انصاف دهد، او مؤمن حقیقی است.» (کلینی، همان، ۳ / ۲۱۸)

نمونه کامل الگوی همدلی و مواسات در سیره و سخنان امیرالمومنین علیه السلام مشاهده می‌شود. به گونه‌ای که می‌توان ایشان را ترویج دهنده الگوی همدلی و مواسات در جامعه

معرفی نمود. از اسوه‌های اخلاقی امام علی علیه السلام رسیدگی به وضعیت نیازمندان و فقرای جامعه است. ایشان در طول مدتی که ملبّس به لباس امامت گردیدند، شبانه در کوچه‌های شهر به دنبال منازل فقرا می‌گشتند و کیسه‌هایی از آرد و گندم را به در خانه آنان می‌بردند و بدون آن که کسی متوجه شود از آن جا دور می‌شدند. یا بدون آن که خود را معرفی نمایند به خانه فقرا وارد شده و به آنان خدمت می‌نمودند و حتی برای همدلی و التیام خاطر یتیمان هم‌بازی آنان می‌شدند. ایشان با این که ولی مسلمین بودند به اعضای خانواده مستضعفان در پخت نان و درست کردن آتش هم‌کاری می‌کردند. (مجلسی، ۱۴۰۳: ۴۱/۵۲)

سخنان امام علی علیه السلام مؤید سیره ایشان بر همدلی و مواسات با دیگران است: «بهترین برادران تو کسی است که تو را در خیر (مال) خویش شریک کند، و بهتر از او آن کس است که تو را از دیگران بی‌نیاز سازد.» (تمیمی آمدی، همان، ش ۴۲ / ۳۵۶)

«برترین مرتبه جوانمردی به برادران بخشیدن مال است، و همسان آنان زندگی کردن است.» (همان، ش ۴۹ / ۷۲۳)

«هر کسی که خداوند مالی را به او ببخشد باید به خویشاوندان خود بخشش کند و سفره‌های مهمانی بگستراند و اسیر را آزاد کند و از آن به نیازمندان و بدهکاران بپردازد و برای به دست آوردن ثواب الهی در برابر پرداخت حقوق الهی شکیبایی ورزد.» (شریف الرضی، همان، خطبه ۱۴۲ / ۲۶۱)

«دست سخاوتمندی ندارد آن کس که از بخشش در راه خدا بخل می‌ورزد! آن کس که خدا او را مالی بخشید، پس باید به خویشاوندان خود بخشش نماید، و سفره مهمانی خوب بگستراند، و اسیر آزاد کند، و رنج‌دیده را بنوازد، و مستمند را بهرمنند کند، و قرض وامدار را بپردازد، و برای درک ثواب الهی، در برابر پرداخت حقوق دیگران، و مشکلاتی که در این راه به او می‌رسد شکیبا باشد، زیرا به دست آوردن صفات یاد شده، موجب شرافت و بزرگی دنیا

و درک فضائل سرای آخرت است إنشاء الله.^۱ (همان)

روی آورد ما از سخنان و سیره امام علی علیه السلام در ترویج مولفه‌های همدلی و مواسات همین بس که، مسلمانان با تمسک به ایشان، کمک مالی به نیازمندان و مواسات را از اضافه نیاز خود دهند، مسلمانان با یکدیگر در مشکلات شریک شوند، همدلی و غمخواری کنند تا به بالاترین ارزش‌های اخلاقی دست یابند. کسی که دارای دو مؤلفه همدلی و مواسات در رفتار خود باشد جوانمرد است، به ثواب الهی می‌رسد و شرافت و بزرگی و درک فضائل نصیب او خواهد شد.

در سیره و سخن ائمه دیگر نیز به اهمیت همدلی و مواسات در رفتار مسلمانان نسبت به یکدیگر، به نیکی توجه شده است. امام محمد باقر علیه السلام در داستان زیر معتقد است افرادی که از داشتن این دو صفت در اخلاق خود خودداری نموده‌اند، به رشد عقلانی مناسب نرسیده‌اند. سخن ایشان در این حدیث تعلیم بزرگی است که به ما می‌فهماند مواسات اقتصادی و معیشتی، از آثار رشد عقلی و تکامل اجتماعی انسان و تعالی جامعه مردمی است؛ همچنین تحقق یافتن جامعه قرآنی در گرو عملی شدن اصل مواسات است:

«آیا چنین هست که کسی از شما نزد برادرش بیاید و دست خود را در جیب او برد و نیاز خود را بردارد، و آن کس او را از این کار باز ندارد؟ راوی حدیث می‌گوید گفتم: در میان خود چنین کسی را نمی‌شناسم. فرمود: در این صورت (از اخلاق دینی) خبری نیست. گفتم: پس با این وضع همه هلاک شدیم؟ فرمود: این جماعت (شیعه) هنوز به رشد عقلی (لازم) دست نیافته‌اند.» (تمیمی آمدی، همان، ش ۷/ ۷۲۳)

امام صادق علیه السلام در سخنانشان، سرور اعمال را سه چیز دانستند:

«انصاف دادن به مردم از خود، تا آن جا که هر چه خشنودت کند مثلش را برای مردم بخواهی، و مواسات نمودن با برادرت در مال و یاد خدا در هر حال، و آن گفتن «سُبْحَانَ اللَّهِ

۱. برخی از شارحان وی نوشتند که این خطبه بخشی از خطبه ۱۲۶ می‌باشد.

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ»، فقط نیست، بلکه هر گاه امر خدای عزّ و جل به تو رو آورد عمل کنی و چون نهی و بازداریش به تو رسد، ترک کنی.» (کلینی، همان، ۳ / ۲۱۴)

امام رضا علیه السلام خطاب به کسانی که توانمند بوده و دارای شرایط اقتصادی خوبی هستند می‌فرماید:

«خداوند فرد توانمند را مکلف کرده تا برای امور بیماران و نیازمندان قیام کنند.» (صدوق، ۱۳۷۸: جلد ۲ / ۸۹)

همچنین بیان نمودند:

«انسان سخاوتمند به خدا نزدیک است، به بهشت نزدیک است، به مردم نزدیک است و از آتش دوزخ دور است و انسان بخیل از بهشت دور است، از مردم دور است و به دوزخ نزدیک است.» (صدوق، ۱۳۷۸: جلد ۲ / ۱۲)

در تعریف ایشان در روایت از سخاوت و سخاوتمندی به تعریف همدلی و مواسات می‌رسیم. تبیین وظیفه انسان نسبت به نعمتهای الهی و اشتراک آن با افراد نیازمند، همدلی و همدردی با بیماران و نیازمندان همگی دلالت بر ضرورت ترویج الگوی مواسات و همدلی در جامعه اسلامی را دارد. همچنان‌که ثامن الحجج علیه السلام در سیره خود چنین عمل نمودند. حضرت مواسات را از بهترین دارایی‌های خویش آغاز می‌نمودند و تلاش جدی در راه‌اندازی امور مردمی داشتند. امام رضا علیه السلام در اموری که ظاهر و عرف آن‌ها را کارهای بسیار معمولی به‌شمار می‌رفت. ابایی از کمک به مومنان و همدلی و دلسوزی با آن‌ها نداشتند.

دست‌آورد مطالعه و تدبیر در آیات قرآن، روایات و سیره ائمه معصومین همه به اشکال مختلف به اهمیت مولفه‌های همدلی و مواسات در رسیدن به سعادت و کمال در جامعه آرمانی اشاره کرده‌اند.

۳. آثار ترویج همدلی و مواسات در جامعه:

همدلی و مواسات نقش تأثیرگذاری در رشد و پیشرفت جامعه دارد که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱.۴. رشد و پیشرفت در ساحت اقتصادی

اقتصاد و رفاه اجتماعی گستره وسیعی از مفاهیم و مقولات را دارا است و باعث ایجاد دیدگاه‌های متفاوت در میان اقشار مختلف جامعه شده است. برخی اقتصاد را دانش بررسی روشهای کسب درآمد، توزیع و مصرف کالاها و خدمات روابط سازماندهی امور مالی برای بهره‌برداری بهینه از منابع دانسته‌اند و برخی دیگر میانه راه رفتن برای رعایت اعتدال در دخل، خرج و صرفه‌جویی تعریف کرده‌اند. در نگرش به توسعه اقتصادی، نگاه تک محوری (خودشیفتگی)، افزایش کیفیت زندگی و برخورداری از امکانات و مواهب اقتصادی و رفاهی باعث افول کاهش سطح همدلی و مواسات در جامعه شده است. در تحقیقات دانشمندان در سال ۲۰۰۶ میلادی در ایالات متحده تأکید بیشتر افراد جامعه بر ارزش‌های ذاتی خودمحور و تأثیر خودشیفتگی و تمایل به موفقیت مالی است. به‌نحوی که مهم‌ترین هدف زندگی ۸۸ درصد از افراد ۱۸ تا ۲۵ سال در آمریکا ثروتمند شدن است و این خود باعث کاهش سطح همدلی در جامعه شده است. (Krznic, 2014: 5)

ساحت اقتصادی جامعه با مولفه‌های همدلی و مواسات رابطه دوطرفه دارد؛ هر دودسته این عناصر از همدیگر تأثیر متقابل می‌پذیرند. اقتصاد و معیشت از مولفه‌های مهم در سطح جامعه هستند، نیاز بشر به خوراک، پوشاک و سرپناه همیشه انسان را مجبور به فعالیت‌های مختلف برای تأمین نیازهای خود کرده است. پیام اصلی همدلی و مواسات در اقتصاد این است که ما باید به یک تغییر رفتاری از خرید و رفاه که متعلق به ارزش‌های ذاتی و هویت شخصی ما است، به سوی بهبود اساس کیفیت روابط و احساس تعامل با دیگران در جامعه روی آوریم. به‌نحوی که منافع مشترک را بر منافع شخصی خود مقدم بدانیم. لازمه اتفاق فوق چنین است که ما باید، انقلابی در زندگی روزمره خود ایجاد کنیم، همدلی و مواسات زمینه‌ساز ارزش‌های ذاتی مبتنی بر روابط و پیوند با دیگران در جامعه است. استفاده از همدلی برای تغییر هویت از من به ما است؛ لذا سازمان‌های جامعه مدنی جهان، همه در حال توسعه استراتژی همدلی و مواسات در جامعه هستند. رهبر معظم انقلاب

اسلامی نیز به تأثیر همدلی و اقتصاد بر یکدیگر اشاره نمودند:

«بنده معتقدم مشکلات اقتصادی کشور که از جمله مهم‌ترین آن‌ها مسائل کارگری است، مسئله معیشت است، مسئله بی‌کار شدن کارگران است و اگر به مسئله تولید توجه شود، حل خواهد شد، اشتغال ایجاد می‌شود، احساس عزت و بی‌نیازی ایجاد می‌شود، البته لوازمی دارد هم سرمایه‌گذار، هم کارگر، هم مصرف‌کننده، هم دستگاه متولی دولتی، همه وظایفی دارند. این کار یک بعدی نیست. همه بایست با هم همکاری کنند تا این سنگ بزرگ را بردارند، این صخره بزرگ را از سر راه حرکت کشور بردارند.» (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29566>)

برای همین ترویج مولفه‌های همدلی و مواسات در جامعه یکی از موثرترین ابزارهای عالی موجود در اقتصاد و تغییر جهت ما از چهارچوب منافع شخصی به چهارچوب منافع مشترک است. آنچه که در جوامع غربی غالب است؛ چهارچوب منافع شخصی و فردگرایی است که در ایدئولوژی و فرهنگ مصرف‌کننده به‌عنوان یک مشخصه سرمایه‌داری قرن بیستم دیده می‌شود. (ibid, 4) ایجاد همدلی و مواسات اصل ضروری برای تغییر موضوعاتی مانند: فقر و نیازمندی در کشورهای در حال توسعه است؛ زیرا به تغییر جهان‌بینی مردم در جهان کمک می‌کند و عمیق‌ترین سطح انتقال آن به خارج از مرزهای نژادی، فردگرایی و جامعه مصرف‌کننده است.

اصولاً جامعه‌ای که گروهی از خانواده‌های آن در زندگی مرفه و اشرافی قرار داشته باشند و در ناز و نعمت و اسراف و تبذیر غوطه‌ور باشند. ممکن است خواسته یا ناخواسته آلوده انواع مفاسد گردند. در مقابل این قشر گروهی دیگر از خانواده‌ها که اکثریت افراد جامعه را تشکیل می‌دهند، نسبت به گروه قبلی از داشتن خیلی از امکانات مورد نیاز زندگی محروم هستند و ممکن است در رفع مایحتاج خود هم دچار مشکل باشند. در این گروه نیز افرادی هستند که از فرط فقر و نیازمندی دچار آلودگی، انحراف جسمی، تجاوز، سرقت و غیره در جامعه می‌شوند. خوب مسلم است چنین جامعه‌ای رنگ جامعه اسلامی ندارد و روی

آرامش را نخواهد دید. ظلم، ستم، خفقان، سلب آزادی، استعمار و استکبار بر آن سایه خواهد افکند. چنین جامعه‌ای، جامعه‌ای نیست که اسلام آن را بپسندد.

دین اسلام به‌عنوان دین برتر بر سایر ادیان و مکاتب، به‌علاقه، محبت و همبستگی بین انسان‌ها اهمیت زیادی داده و سعی نموده در بین اشخاص رابطه عاطفی برقرار کند، به‌طوری‌که زندگی و برخورد آن‌ها توأم با مهر و عطوفت متقابل باشد. خداوند تبارک و تعالی اهل صحّت و سلامت را مکلف ساخته تا قیام به نیازهای آفت‌زدگان و بلادیدگان نمایند، چنان‌که در آیه ۱۸۶ سوره آل عمران می‌فرماید: «لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ؛ یقیناً در اموال و جانهایتان، امتحان خواهید شد». یگانه آفریننده عالم هستی بندگان خود را به پرداخت زکات در اموال و جان‌ها را به مهیا شدن برای صبر بر بلاّیات و ناگواری‌ها توصیه نموده است. پرداخت زکات، أداء شکر نعمتهای پروردگار عزّ و جلّ و امید زیادت نعمت است و نیز رأفت و رحمت بر پریشان‌حالان و مردم بینوا و کوخ‌نشین و ضعفا است. تحریص بر مواسات و همدردی با فقرا و اعانت ایشان بر امور دینی است. دیدن بینوایان خود موعظه و پندی باشد برای ثروتمندان که با دیدن بدبختی‌های اینان در این دنیا، اغنیاء، به یاد بینوائی آخرت افتند و از این تهیدستی فقرا درس گیرند، به فقیری عالم قیامت و به بیچارگی در آن سامان پی برند و تحریص شوند به دادن زکات، بر شکرگزاری خداوند تبارک و تعالی که به آن‌ها ثروت داده و آنان را بی‌نیاز فرموده است، همچنین تحریص شوند بر دعا، تضرّع و در بسیاری از امور مانند اینها چون؛ زکات، صدقه، صله‌ی‌رحم و احسان به دیگران و بترسند از این‌که روزی مانند این بینوایان گردند. (ابن بابویه، ۱۳۷۲: ۲/۱۷۳)

مواسات و همدلی در اسلام، مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاقی است که تأثیری به‌سزایی در پیشرفت اقتصاد و رفاه اجتماعی و زائل کردن رد پای فقر و فاصله طبقاتی در جوامع بشری دارد. آنچه که از آیات و روایات به‌دست آمد چنین است که در دین اسلام نیاز برادر مسلمان در جامعه عین نیاز خویش است؛ لذا هر فردی باید بر آن باشد که نیاز دیگری را بر نیاز خود برتری دهد و با کاستن از رنج برادران دینی خود با آن‌ها مشارکت در حل مشکلات و

نیازهای مادی و معنویشان داشته باشد. این عین ستاندن و افزودن برخویش است و باعث پدیدار شدن آثار مثبت در زندگی فردی و اجتماعی در جامعه اسلامی می‌شود و ثمره‌های معنوی و ملکوتی آن به مراتب بیشتر از فیوضات دنیوی آن خواهد بود.

جوامع کنونی از میلیون‌ها انسان با افکار و ایدئولوژی، اهداف، غرایز، شرایط اقتصادی و علمی و... متفاوتی، تشکیل شده‌اند و این منطقی است که در جامعه مشکلات و معضلات مادی به چشم بخورد. از طرفی با بررسی اجمالی بر روی جوامع مختلف می‌توان به راحتی مشاهده کرد که اکثر جوامع به مشکلاتی مشابهی مانند: فقر، اعتیاد و مشکلات اخلاقی و... روبه‌رو هستند که نیاز به عزم عمومی افراد جامعه برای حل آن معضلات است. اگر برای حل مشکلات جامعه اقدام شود، این پیام به تمام افراد منتقل خواهد شد که با کنار هم بودن، تلاش و عزم عمومی (همدلی و مواسات) می‌توان خود را از شر مشکلات رها کرده و به داشتن آینده روشن امید داشت.

۴.۲. رشد و پیشرفت در ساحت سیاسی

التفات به مؤلفه‌های همدلی و مواسات در جامعه باعث می‌شود که ما به اوضاع سیاسی داخلی و خارج از کشور خود نیز اهمیت دهیم. به طوری که در مطالعات تاریخی جهان مشاهده می‌شود که، در اواخر قرن ۱۸ مبارزان بریتانیایی همدلی را علیه برده‌داری و تجارت برده‌داری ایجاد کردند و در راستای اشاعه الگوی همدلی در سطح جامعه حدود ۱۰ هزار نسخه متن چاپ کردند. همچنین بردگان سابق را وادار کردند که شهادت‌های شفاهی خودشان را علیه خشونت برده‌داری منتشر و در مورد مسائل و مصائب و مشکلات خود صحبت کنند. از این رفتار و اعمال سیاسی نتایج چشمگیری به دست آمد. اعتراضات عمومی و دادخواست‌های پارلمانی در کشور ایجاد شد. به نحوی که منجر به لغو برده‌داری و تجارت برده‌داری در سال ۱۸۰۷ میلادی شد. این اتفاق ناگهانی باعث تغییر سیاست در دول دیگر نیز شد، به طوری که در طول نیم قرن گذشته در ایالات متحده گسترش همدلی با تغییر سیاست و مبارزات سیاسی برای رعایت حقوق شهروندی، رعایت حقوق زنان،

رسیدگی به امورات افراد معلول در جامعه و حمایت از حیوانات باعث تغییر استراتژی این دول شد. (Ruben, 1976: 11)

ایجاد احساس و علاقه مشترک با مردم یک کشور را وقتی می‌توان فراهم آورد که همدلی را فراتر از مرزهای کشور ملی با مردم روی سیاره زمین به وجود آورد و لازمه این امر، تأثیر عمده در جهان بینی‌های اساسی و ایجاد نگرش همدلی و مواسات در نسل‌های آینده یک ملت است. اصلی که شبکه مدارس بین‌المللی را فرا گرفته است؛ لذا خدمات گسترده‌ای مانند: کمک و همیاری به خانه سالمندان، بهزیستی، کار با افراد دارای مشکل ناتوانی جسمی و... برای توسعه همدلی و مواسات در طول سال صورت می‌دهند. هدف از این آموزش رشد و پرورش همدلی و مواسات است. به نحوی که به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا تشخیص دهند که بخشی از انسان به دنبال آن است که خود را برای خدمت به دیگران کنار گذارد. نخبگان سیاسی اروپا نیز در قرن ۱۹ برای تضمین هویت ملی و وفاداری شهروندان به ملت، از سیستم آموزش‌های عمومی جدید استفاده کردند. (Krznic, 2014: 18 _ 19) امروزه می‌توان از این سیاست در رشد و تعالی مؤلفه‌های همدلی و مواسات در سطح جامعه ایران نیز بهره برد و از سیستم‌های آموزشی برای تغییر هویت از من به ما استفاده کرد. به نحوی که از تمرکز فردگرایانه یک جامعه که عمدتاً مبتنی بر ارزش‌های بیرونی است بتوان یک راه قدرتمند برای دستیابی به هویت اجتماعی‌گرایی و ارزش‌های ذاتی را منعکس کرد. چنانچه رهبر معظم ایران در سخنان خود به تأثیر سیاست بر همدلی اشاره نمودند:

«پیشرفت اقتصادی، اقتدار عزت منطقه‌ای و بین‌المللی، جهش‌های علمی به معنای واقعی عدالت قضایی و اقتصادی و از همه مهم‌تر ایمان و معنویت آرزوهایی هستند که برای ملت ایران داریم و همه این خواسته‌ها و آرزوها دست یافتنی است و خارج از ظرفیت عظیم ملت ایران و سیاست‌های نظام نیست. محقق این آرزوهای بزرگ مشروط به همکاری، همدلی و صمیمیت دوسویه ملت و دولت است.» (https:

۳.۴. رشد و پیشرفت در ساحت اجتماعی

تأثیر همدلی بر رشد و پیشرفت در ساحت‌های اجتماعی وابسته به اصل عدالت محوری در سطح جامعه است. عدالت از جمله اصول اعتقادی شیعیان و حقیقتی فطری است که در عرصه اجتماع و خانواده محقق می‌شود. لازمه داشتن حیات سالم در جامعه در گرو رعایت عدل و عدالت اجتماعی است و چنین است که همه مردم در هر وضع و شرایطی که هستند، هر جور در جامعه عمل می‌کنند و هر استعدادی که دارند، باید عیناً مثل یکدیگر زندگی کنند. این برداشت از عدالت اجتماعی، اجتماعی محض است. یعنی فقط روی جامعه فکر می‌کند و بر روی فرد به تنهایی فکر نمی‌کند. (مطهری، ۱۳۶۷: ۱۰) از آنجاکه تصور عدالت پیشه کردن انسان، به تنهایی ممکن نیست، پس می‌توان گفت عدالت مفهومی است که از روابط، تعامل و کنش متقابل انسان‌ها انتزاع می‌گردد. (معمار، ۱۳۹۳: ۴۷-۷۸)

از تعاریف متعددی که پیرامون مفهوم عدالت ارائه شده است، آنچه بیشتر مورد اقبال علمای مسلمان، به‌ویژه فلاسفه و متکلمین اسلامی قرار گرفته است، تعریف عدالت به «وَضْعَ كُلِّ شَيْءٍ فِي مَوْضِعِهِ وَاعْطَاءُ كُلِّ ذِي حَقِّ حَقَّهُ» است. عدالت مفهومی عقلی است و ریشه در فطرت انسان‌ها دارد. به‌گونه‌ای که اگر شریعت به ضرورت اجرای آن در زندگی جمعی امر نمی‌کرد. ضرورت آن برای عقل همچنان قابل درک بود. (برزگر؛ بهمن آبادی، ۱۳۹۷: ۱۳) به عبارت دیگر، انسان به لحاظ ساختار وجودی مدنی‌الطبع است و نیازمندی‌های گوناگونی دارد؛ لذا حضور او در جامعه، اعم از کوچک و بزرگ اجتناب‌ناپذیر است. بر این، در اجرای عدالت اجتماعی تفاوت‌های موجود میان افراد اجتماع در برخوردای یا محرومیت، به تبع استعدادها و لیاقت‌های آنان است و این معنای بارز «عدل هر چیزی را سر جای خود قرار می‌دهد»^۱ است. همچنین سخن خداوند در آیه ۹۰ سوره

۱. از امام پرسیدند عدل یا بخشش، کدام یک برتر است، فرمود: عدالت؛ هر چیزی را در جای خود می‌نهد،

نحل، که در بخش آیات و روایات این مقاله در اهمیت مؤلفه‌های همدلی و مواسات بیان شد، تأکید دیگری بر این مطلب است.

از دیدگاه رهبر انقلاب تحقق اهداف عالی نظام اسلامی از جمله استقرار عدالت در جامعه ارتباط مستقیم با مسئله مواسات دارد به نحوی که آن در ردیف تکالیف مهم و دشوار مؤمنین است:

«علاج فقر به شکل اصولی در هر جامعه‌ای، از راه استقرار عدالت اجتماعی و نظام عادلانه در محیط جامعه است، تا کسانی که اهل دست‌اندازی به حقوق دیگرانند، نتوانند ثروتی را که حق همگان است، به سود خود مصادره کنند. این یک وظیفه دولتی و حکومتی است، اما مردم هم به نوبه خود وظیفه سنگینی بر دوش دارند. اجرای برنامه‌های اجتماعی فقط در بلند مدت و میان مدت و به تدریج امکان‌پذیر است، اما نمی‌شود منتظر ماند تا برنامه‌های اجتماعی به ثمر برسد و شاهد محرومیت محرومان و فقر گرسنگان در جامعه بود. این وظیفه خود مردم و همه کسانی است که می‌توانند در این راه تلاش کنند. همه باید خود را موظف به مواسات بدانند. مواسات یعنی هیچ خانواده‌ای از خانواده‌های هم‌میهن و محروم را با دردها و محرومیتها و مشکلات خود تنها نگذاشتن؛ به سراغ آن‌ها رفتن و دست کمک‌رسانی به سوی آن‌ها دراز کردن. امروز این یک وظیفه جهانی برای همه انسان‌هایی است که دارای وجدان و اخلاق و عاطفه انسانی هستند؛ اما برای مسلمانان، علاوه بر این که یک وظیفه اخلاقی و عاطفی است، یک وظیفه دینی است.» () <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1009>

هرگونه انحراف، تجاوز به حقوق دیگران، افراط و تفریط در جامعه در تناقض با اصل عدل است و مانع برقراری عدالت اجتماعی است. از طرفی التزام به قرار دادن هر چیز در

درحالی که بخشش آن را از جای خود خارج می‌سازد. عدالت تدبیر عمومی مردم است، درحالی که بخشش گروه خاصی را شامل است، پس عدالت شریف‌تر و برتر است. (رضی، ۱۳۷۹: ص ۱۷۵)

جای خود و رساندن حق به صاحب حق، مصداق آتم و اکمل عدالت اجتماعی است؛ زیرا مبنای آن محترم شمردن حقوق دیگران و در نظر گرفتن مصلحت عموم و توجه به حقوق طبیعی و قراردادی افراد جامعه است. بنابراین می‌توان گفت معنای عدالت با حق مطابقت دارد. زیرا ایجاد تعادل و توازن بین افراد جامعه مستلزم اعطاء حق به صاحب آن است و طبق این دیدگاه، گستره عدالت به وسعت آدای حقوق انسان‌ها است. هرچند آن‌ها در اخذ این حق به دلیل تفاوت در استحقاق‌ها و استعدادها برابر نباشند. (برزگر؛ همان، ۱۴)

از دیدگاه شهید مطهری عدالت رُقای انسانیت به حکم معنویت و شرافت روحی، درد انسان داشتن بر خود، به نحوی که مازاد مخارج خود را به برادران نیازمند تقدیم کند نه این‌که دارایی‌هایشان را به زور از آن‌ها بگیریم و به دیگران بدهیم. این اندیشه که تعبیر غربی آن سوسیالیسم^۱ (جامعه‌گرایی) اخلاقی است چیزی است که اسلام همیشه در پی تحقق آن بوده است. (مطهری، همان، ۱۱) پس لازمه به وجود آوردن چنین جامعه‌ای وابسته به ترویج دو مؤلفه همدلی و مواسات در سایه عدالت اجتماعی است.

به تعبیر روشن‌تر در طول زندگی انسان‌ها، مواقع حساسی پیش می‌آید که برای پیاده کردن عدالت، نیاز به احسان، ایثار، همدلی و گذشت است. مؤید این سخن، بیاناتی از امیرالمومنین علیه السلام است که در تعریف مفهوم عدالت، مقتضای عدالت را رعایت استحقاق‌ها می‌داند، نه الغای تفاوت‌ها میان افراد.

امیرالمومنین علیه السلام در این باره می‌فرماید: «کسی که شنیدن حق، یا عرضه شدن عدالت بر او مشکل باشد، عمل کردن به آن، برای او دشوارتر خواهد بود». (شریف‌الرضی، همان، خطبه ۲۱۶ / ۴۴۵) به تعبیر رهبر انقلاب گفتن حق آسان، اما التزام به آن دشوار است. در مورد عدل هم عیناً این‌گونه است؛ زیرا حق همان عدل است و عدل همان حق است. توأصفش آسان، اما در عمل رسیدن به عدالت مشکل است؛ (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3304>) لذا هر حکومتی در تحقق عدالت

اجتماعی ناگزیر است به حقوقی که برای ملت در نظر گرفته متعهد و ملتزم باشد. ایشان اجرای عدالت را هدف میانی دانسته و فلاح و رستگاری انسان‌ها را از جمله اهداف نهایی برای بشریت معرفی می‌کنند، (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10664>) که در سایه‌سار دو مؤلفه مواسات و همدلی و پیروی از الگوهای واقعی در متن زندگی فردی و اجتماعی شکل می‌گیرد.

از دیدگاه رهبر انقلاب اصل عدالت اجتماعی و در نظر گرفتن حق توده‌های وسیع مردم و پر کردن فاصله طبقاتی یکی از اصول اصلی نظام و شعار اصلی جمهوری اسلامی است. (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3126>) که تأثیری به‌سزا در تحقق اهداف عالی انقلاب دارد؛ لذا ایشان برقراری عدالت اجتماعی را از شاخصه‌های پیشرفت و توسعه کشورها می‌دانند و اذعان دارند که پیشرفت در علم و فناوری و جلوه‌های متفاوت تمدن مادی منهای عدالت اجتماعی با منطق اسلام ناسازگار است. (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21208>) در بیانیه دوم انقلاب اسلامی نیز مقام معظم رهبری اشاره می‌کنند که:

«عدالت و مبارزه با فساد لازم و ملزوم یکدیگرند. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده چرکین کشورها و نظامها و اگر در بدنه حکومتها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنها است؛ و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنائی‌تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی‌تر و بنیانی‌تر از دیگر نظام‌ها است.» (<https://farsi.khamenei.ir/audio-content?id=44368>) همان‌طور که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران توجه‌ای ویژه نسبت به عدالت اجتماعی و فراهم نمودن شرایط استفاده عادلانه و مساوی از امکانات کشور برای آحاد جامعه تصریح شده است. بند ۹ از اصل سوم قانون اساسی اشاره به رفع تبعیض‌های ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی دارد. (<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94166>) همچنین عنایت ویژه حاکم حکومت به اصول مطرح

شده در قانون اساسی در جامعه چنین است؛ تعهد به ایجاد فرصت‌های برابر، از میان برداشتن تمرکز ثروت، پرداختن حقوق مادی و معنوی ملت، ایجاد اشتغال، برطرف نمودن شکاف‌ها و خلأهای طبقاتی، جزء وظایفی است که حکومت در قبال جامعه دارد، البته بدیهی است که در غالب موارد، موانع و مشکلات در اجرا نمود پیدا می‌کند. (مهرپور، ۱۳۸۴: ۲۵)

۴.۴. رشد و پیشرفت در ساحت فرهنگی

احساس همدلی در فرهنگ یک جامعه را همدلی و حساسیت فرهنگی می‌گویند و همدلی فرهنگی آن بعد و جنبه از اثربخشی چند فرهنگی است که بسیار از آن یاد می‌شود. در واقع تمرکز اصلی همدلی در فرهنگ، توجه به مهارت‌های میان فردی یا اجتماعی است. (Ruben, ibid, 332) یکی از موثرترین عوامل فرهنگی در جامعه استفاده از ابزار فرهنگی و ارتباطی است که تأثیر شگرفی بر فرهنگ جامعه و خانواده می‌گذارد. مانند: وسایل ارتباط جمعی که هم می‌تواند ساعت حضور اعضای خانواده را از یکدیگر کم کند و هم می‌تواند تأثیر مثبت بر روابط خانوادگی و اجتماعی داشته باشد. در واقع ترویج الگوی همدلی و مساوات با استفاده از ابزارهای فرهنگی مانند: فیلم، هنر، تأثیر ادبیات و برنامه‌های تعادلی (از جمله داستان‌های شخصی و گروهی)، کمک به مردم در قالب برنامه‌های فرهنگی (جشن عاطفه‌ها، جشن نیکوکاری) عوامل فرهنگی‌ای هستند که نقش به‌سزایی در توسعه الگوی همدلی و مواسات در جامعه دارند.

در یکی از مهم‌ترین مطالعات دانشمندان در میان ۱۴۰۰ دانشجوی بالای ۳۰ سال در دانشگاه‌های آمریکا، نشان داده شده است که همدلی و مواسات در حال کاهش با شدیدترین افت است. دانشمندان در پی ریشه‌یابی و بررسی افول همدلی در میان دانشجویان به این نتیجه رسیدند که، یکی از دلایل کاهش همدلی دانشجویان در فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی، بالا بودن مصرف رسانه؛ مانند: تماشای تلویزیون، سرگرمی آنلاین، تأثیر شبکه‌های اجتماعی (اینستاگرام، فیس‌بوک، تلگرام وات‌ساپ و...) و

کاهش درگیری دانشجویان در فعالیت‌های اجتماعی است. همچنین دلیل دیگر افزایش تمایلات خودشیفتگی و انزوای اجتماعی دانشجویان است. (Krznaric, 2014: 9) متأسفانه در ایران نیز این فرهنگ غربی رو به افزایش است. اما اصل آن است که ما بتوانیم از رسانه و وسایل ارتباط جمعی به نفع ترویج دو مؤلفه همدلی و مواسات استفاده کنیم. البته خود غربی‌ها نیز به این نتیجه رسیده و تئوری تماس را مطرح کرده‌اند و گفته‌اند که می‌توان با گفت‌وگو، تجارب گفتگوها و منافع مشترک، موانع فرهنگی - اجتماعی را از بین برد و سطح همدلی اجتماعی را افزایش داد. به عنوان مثال: کمپین‌های آنلاین یا پخش تیزر یا فیلم‌های کوتاه ممکن است مردم را وادار به کمک مالی (مواسات) در کوتاه‌مدت کند. (ibid)

در ایران نیز تأثیر تیزر و تبلیغات فرهنگی در ترویج الگوی مواسات و همدلی مؤثر بوده است. به طور مثال؛ برنامه ماه عسل، یا پخش زنده برنامه خندوانه با موضوع کمک به ساخت مجموعه ورزشی برای کودکان ناتوان جسمی یا بد سرپرست، توسط خیریه و برخورد با کسری بودجه آن مؤسسه باعث شد که در طی چندین ساعت قریب به چند میلیارد تومان پول توسط مردم واریز و جمع‌آوری گردد. توصیه رهبر معظم انقلاب به مدیران فرهنگی را نیز می‌توان بر تأثیر فرهنگ بر ترویج دو مؤلفه همدلی و مواسات در جامعه دانست:

«فعالیت‌های فرهنگی باید با هدف تعمیق تدّین باورهای دینی و ارزشهای اسلامی صورت گیرد. تا آینده مستقل متعالی و سرافرازانه ملت تضمین شود.» (https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=18308)

تشویق به همدلی و مواسات نوعی فرهنگ‌سازی است. تشویق کردن در امور مختلف می‌تواند موجب ایجاد انگیزه، امید و هدف در افراد و تحریک و تهییج آن‌ها برای انجام کاری شود. به همین دلیل از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. در تشویق دیگران، گروه‌ها و نهادهای مختلفی تأثیرگذار هستند. (نمایندگی ولی فقیه سپاه، ۱۳۷۹: ۶۱) مانند: بزرگان و شخصیت‌ها برجسته علمی، دینی، ورزشی، سیاسی، اخلاقی و...، مسئولین و

سرپرستان امور اجرایی، رسانه‌ها در طیف‌های مختلف، آموزش و پرورش، خانواده‌ها و... از دیگر زمینه‌های همدلی، می‌توان به فضای مناسب فرهنگی در سطح جامعه اشاره کرد. گاه اتفاق می‌افتد که همدلی‌ها به جهت نبود فضای مناسب، کارایی خود را ندارند و یا اصلاً همدلی‌ای شکل نمی‌گیرد. (همان، ۶۵) چرا که با مشاهده فضای نامناسب، افراد انگیزه و اهداف خود را دست‌نایافتنی دیده و از رسیدن به آن ناامید می‌گردند و به همین دلیل همدلی را امر بی‌فایده تلقی می‌کنند. بنابراین تاجایی که ممکن است، باید تلاش افراد جامعه و نهادهای مردمی و دولتی، جهت ایجاد فضای مناسب برای فرهنگ‌سازی مهارت همدلی باشد. البته به این نکته نیز باید توجه داشت که یکی از کارکردهای بسیار مهم همدلی، ایجاد فضای فرهنگی مناسب است. در واقع می‌توان گفت که ما یک رابطه دوری و تقابلی میان فضای فرهنگی مناسب و فرهنگ همدلی و مواسات را در جامعه ناظر هستیم به طوری که هر دو می‌توانند کمک‌کننده و مکمل یکدیگر باشند.

بنابر آنچه گذشت باید گفت همدلی و مواسات نقش اساسی در زمینه‌سازی شکل‌گیری سبک زندگی اسلامی و ایجاد تمدن‌سازی نوین اسلامی خواهد داشت؛ زیرا که رشد در ساحت‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را به دنبال دارد که مقام معظم رهبری از آن‌ها در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان محورهای پیشرفت اسلام در جهان یاد کرده است.

نتیجه

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب بر ایجاد سبک زندگی اسلامی تأکید کرده و معتقد است انقلاب اسلامی می‌تواند تمدن‌ساز باشد. همدلی و مواسات، دو مؤلفه اثرگذار در ایجاد سبک زندگی اسلامی و دلیل اصلی اصول آزادی و انفاق و از اجزای ضروری عدالت اجتماعی هستند. آنچه که از مبانی اسلام، قرآن و احادیث ائمه معصومین به دست می‌آید، ترویج الگوی همدلی و مواسات در جامعه برای تغییر هویت از من به ما است و عدم تصور همدلی و مواسات در جامعه ریشه تعصب استعمار و خشونت و بی‌عدالتی در جامعه

است. پس حذف شناخت همدلی و مواسات باعث عدم پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در جامعه می‌شود. از مبانی مهم همدلی و مواسات در آیات و روایات نهادینه‌سازی اصل برادری در جامعه مسلمانان و چنگ زدن به ریسمان الهی است و این دو رمز موفقیت جامعه اسلامی شمرده شده است. در نهایت آنچه که در ترویج الگوی همدلی و مواسات در جامعه نقش اساسی دارد، ایجاد تعادل بین دو دسته از ارزش‌ها (ارزش‌های درونی و بیرونی) است و شاه کلید آن ایجاد تعادل بین آثار اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی است که به دست حکومت اسلامی و خانواده در جامعه محقق و نهادینه می‌شود. در دوره زندگی هر یک از افراد جامعه، تفکر رفتار همدلی و مواسات باید با هر فردی از درون خانواده به‌عنوان کوچکترین نهاد اجتماعی پرورش یافته و بزرگ شود تا ثمره آن در سطح جامعه دیده شود. آن‌گاه این جامعه، جامعه‌ای آرمانی می‌شود که انشاءالله اداره آن به‌دست صاحب‌العصر والزمان عَلَيْهِ السَّلَامُ سپرده خواهد شد.

فهرست منابع:

قرآن

نهج البلاغه

صحیفه سجادیه

۴۶. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۲ش). ترجمه عیون أخبار الرضا علیه السلام، (ترجمه: حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری)، چاپ اول، تهران، نشر صدوق.
۴۷. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق). لسان العرب، (تصحیح و تحقیق: جمال الدین میردامادی)، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر.
۴۸. امام صادق علیه السلام، (۱۳۶۰ش). مصباح الشریعة و مفتاح الحقیقه، (ترجمه حسن مصطفوی)، چاپ اول، تهران، انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
۴۹. بستانی، فؤاد افرام، (۱۳۷۵ش). فرهنگ ابجدی، (مترجم: رضا مهیار)، چاپ دوم، تهران، انتشارات اسلامی.
۵۰. تمیمی آمدی، (۱۴۱۰ق). غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحد بن محمد، (محقق سید مهدی رجائی)، چاپ دوم، قم، دارالکتاب اسلامی.
۵۱. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة، (تصحیح و تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام)، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۵۲. حسینی زبیدی، محمد مرتضی، (۱۴۱۴ق). تاج العروس من جواهر القاموس، (تصحیح و تحقیق: علی هلالی و علی سیری)، چاپ اول، بیروت، دارالفکر.
۵۳. حکیمی، محمد رضا، حکیمی، محمد، حکیمی، علی، (۱۳۸۰ش). الحیات، (ترجمه: احمد آرام)، چاپ اول، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۵۴. شریف الرضی، محمد بن حسین، (۱۳۷۹ش). نهج البلاغه، (ترجمه: محمد دشتی)، چاپ اول، قم، مشهور.
۵۵. شیخ صدوق، (۱۳۷۸): عیون أخبار الرضا علیه السلام، (تصحیح و تحقیق: مهدی لاجوردی)، تهران، نشر جهان.
۵۶. علی ابن الحسین، (۱۳۷۶ش). صحیفه سجادیه، (ترجمه: علی نقی فیض الاسلام)، تهران،

فقیه.

۵۷. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، (۱۳۶۶ش). روضة الواعظین، (ترجمه: مهدوی دامغانی)، چاپ اول، تهران، نشر نی.

۵۸. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۳ش). گزیده الکافی، (ترجمه: محمد باقر بهبودی)، چاپ اول، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی.

۵۹. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۹ش). أصول الکافی، (ترجمه: سید جواد مصطفوی)، تهران، کتاب فروشی علمیه اسلامی.

۶۰. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، (تصحیح و تحقیق: جمعی از محققان)، چاپ دوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

۶۱. مصطفوی، حسن، (۱۳۶۸ش). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۶۲. نمایندگی ولی فقیه سپاه، (۱۳۷۹). رهیافت‌های سیاسی در کلام مقام معظم رهبری، تهران، کوثر ولایت.

مقاله:

۶۳. برزگر، ابراهیم؛ بهمن‌آبادی، شهلا، (۱۳۹۷ش). "عدالت اجتماعی در آراء آیت‌الله جوادی آملی از منظر وظیفه‌گرایی و نتیجه‌گرایی"، اندیشه سیاسی در اسلام، زمستان، شماره ۱۸.

۶۴. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۷). "عدالت اجتماعی"، تربیت، آذر ماه، شماره ۳۳.

۶۵. معمار، ثریا، (۱۳۹۳). "تحلیل جامعه‌شناختی مفهوم عدالت از دیدگاه حضرت علی (ع)"، فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، پاییز، دوره ۱۲، شماره ۴۷.

۶۶. مهرپور، حسین، (۱۳۸۴). "برقراری عدالت هدف جمهوری اسلامی"، فقه و اصول، حکومت اسلامی، تابستان، شماره ۳۶.

سایت:

۶۷. دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>.

۶۸. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، قانون اساسی ایران جمهوری اسلامی، <https://rc.majlis.ir>.

منابع انگلیسی:

- 69.1. Krznaric, Roman, (2007) , Empathy and the Art of Living, Oxford the Blackbird Collective: published in by United Kingdom.
- 70.2. Krznaric, Roman, (2014) , The Empathy Effect, Penguin Random House.
- 71.3. Ruben, B, (September 1976) , Assessing Communication Competency for Intercultural Adaptation, Group & Organization Management

فصل دوم

معنویت و اخلاق در سبک زندگی
